

Ks. Bolesław Kumor

Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin

MEMORIAŁ ALFREDA JÓZEFA HR. POTOCKIEGO W SPRAWIE REORGANIZACJI DIECEZJI KRAKOWSKIEJ I ZNIESIENIA DIECEZJI TARNOWSKIEJ (1878)

Po śmierci ks. Mateusza Gładyszewicza (†28 V 1862), administratora austriackiej części diecezji krakowskiej, Kapituła Katedralna Krakowska zgodnie z przysługującymi jej prawami, zebrana w dniu 30 maja tegoż roku na nadzwyczajnym posiedzeniu pod przewodnictwem swego dziekana, bpa Ludwika Łętowskiego, wybrała kanonika Karola Teligę na wikariusza kapitulnego i administratora diecezji krakowskiej w jej galicyjskiej części.¹ Ks. Teliga był jednym z najmłodszych kanoników, ukończył 55 lat życia, ale jako profesor Uniwersytetu Krakowskiego miał za sobą trzykrotną kadencję rektora tej uczelni i dwukrotną kadencję dziekana Wydziału Teologicznego. Obok członkostwa w różnych towarzystwach naukowych, krajowych i zagranicznych, oraz probostwa św. Floriana na Kleparzu w Krakowie (1848-69), znany był w polskim Krakowie jako gorący patriota polski, a w dodatku nie znający języka niemieckiego, co w erze rządów A. Schmerlinga było nie do przyjęcia we Wiedniu.²

Mimo potwierdzenia ks. Teligi na stanowisku administratora diecezji krakowskiej przez Stolicę Apostolską, władze austriackie podjęły (3 VII 1862) kroki właśnie w Rzymie, zmierzające do usunięcia go z zajmowanego stanowiska. Według prawa kanonicznego, ważnie wybranego wikariusza kapitulnego mógł usunąć ze stanowiska tylko papież poprzez nominację albo biskupa diecezjalnego, albo administratora apostolskiego, którego wówczas nazywano

---

¹ L. Łętowski, *Wspomnienia pamiętnikarskie*, wyd. H. Barycz, Wrocław 1952, s. 230nn.; S. Dobrzański, *Biskup Antoni Galecki wikariusz apostolski krakowski*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1972, s. 30.

² K. Gabryel, *Teliga Karol*, SPTK III, s. 318-319; Dobrzański, jw. s. 33; H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław, 1972, s. 248nn.

wikariuszem apostolskim.³ Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej podjął rozmowy na ten temat z władzami wiedeńskimi, a papież Pius IX okazał się skłonny do pójścia na rękę władzom austriackim, ale pod warunkiem, że władze te podejmą reorganizację diecezji krakowskiej, podzielonej od 1848 r. faktycznie na dwa odrębne wikariaty apostolskie: w Kielcach dla rosyjskiej części diecezji krakowskiej i w Krakowie dla części austriackiej.⁴

Wobec takiej postawy Rzymu władze wiedeńskie postanowiły wybrać drogę kompromisu; w Rzymie podjęto starania o nominację ks. Antoniego Gałęckiego, dziekana Kapituły Katedralnej Tarnowskiej, na wikariusza apostolskiego w Krakowie, a Rosji zaproponowano rozmowy na temat nowej cyrkumskrypcji diecezji krakowskiej. W następstwie takiego stanowiska Wiednia papież Pius IX zmienił postawę i bullą *Apostolatus officium* z 25 IX 1862 r. zamianował ks. A. Gałęckiego biskupem tytularnym i wikariuszem apostolskim dla austriackiej części diecezji krakowskiej.⁵

Dnia 21 stycznia 1862 r. władze austriackie zaproponowały Rosji powołanie komisji dla sprawy separacji diecezji kielecko-krakowskiej, która niebawem została ukonstytuowana. Na miejsce rozmów wybrano Warszawę. Rozmowy te rozpoczęły się przed 24 września 1867 i ciągnęły się do 21 kwietnia 1874 r., kiedy to obydwie strony podpisały protokół końcowy, złożony z 21 artykułów. Z ważniejszych postanowień tego protokołu należy wymienić:

1. Obydwa rządy zgodziły się na podział diecezji krakowskiej zgodnie z istniejącymi granicami politycznymi.

2. Rząd austriacki uznał pretensje Rosji do sumy 930 897 rubli z tytułu uposażenia konsystorza kieleckiego za lata 1848-1874, a także zobowiązał się wypłacić Rosji dalsze 235 017 rubli.

3. Rząd austriacki w imieniu duchowieństwa galicyjskiego przyjął od Rosji 1 149 529 rubli z tytułu odszkodowania za dobra tegoż duchowieństwa położone w granicach Królestwa Polskiego.⁶

Po ratyfikacji układu z Rosją, Austria przystąpiła do reorganizacji diecezji krakowskiej. Przed diecezją tarnowską wyłoniły się dwie perspektywy: albo podział i odstąpienie na rzecz Krakowa poważnej części dotychczasowego terytorium, albo całkowita kasata. Pierwsze projekty, wysunięte przez władze wiedeńskie, opowiadały się za całkowitą likwidacją diecezji tarnowskiej. Pierwszy w tym duchu podjął sprawę namiestnik Galicji, hr. A.J. Potocki.

Kto to był? Ten syn Alfreda i Józefy Czartoryskiej, ordynat łańcucki, po studiach prawnych i politycznych, a także pracy dyplomatycznej w austriackiej ambasadzie w Londynie, zawołany gospodarz w dobrach galicyjskich

³ W.M. P l ö c h l, *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd. 3: *Die kath. Kirchenrecht der Neuzeit*, Wien 1959, T. 1, s. 346nn.

⁴ B. K u m o r, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 131.

⁵ Tamże s. 131.

⁶ Tamże s. 133.

i ukraińskich, zajął się sprawami politycznymi, reprezentując poglądy konserwatywno-liberalne. W 1862 r. został członkiem wiedeńskiej Izby Panów, a w 1863 r. został wybrany do Galicyjskiego Sejmu Krajowego. W 1867 r. został ministrem rolnictwa w gabinecie wiedeńskim, a w 1870 r. premierem rządu wiedeńskiego. Dnia 24 listopada 1875 r. cesarz Franciszek Józef I zamianował hr. Potockiego namiestnikiem Galicji.⁷

To właśnie on podjął sprawę reorganizacji diecezji krakowskiej i ewentualnej kasaty diecezji tarnowskiej. Pierwszy krok w tym kierunku uczynił jeszcze jego poprzednik, hr. Agenor Gołuchowski, namiestnik Galicji w latach 1871-1875. W piśmie z 25 marca 1875 r. do Ministerstwa WRiOP wyraził on życzenie, aby po zawarciu konwencji z Rosją zająć się problemem reorganizacji i uposażeniem kapituły krakowskiej. Hr. Potocki zaś po raz pierwszy wypowiedział się na ten temat w piśmie z 10 października 1876 r. do ministra Karola Stremayra. Opowiedział się za całkowitą kasatą diecezji tarnowskiej i wcieleniem jej terytorium w całości do Krakowa.

We wstępie tego pisma namiestnik przedstawił krótką statystykę obu diecezji. Diecezja krakowska w granicach zaboru austriackiego obejmowała tylko 5 dekanatów, 42 parafie, 17 klasztorów męskich, 13 żeńskich i 141 214 wiernych, podczas gdy diecezja tarnowska liczyła 26 dekanatów, 294 parafie, 17 kapelanii lokalnych, 21 filii, 431 kapłanów diecezjalnych, 9 klasztorów męskich, 5 żeńskich i 1 096 160 wiernych. Namiestnik wysunął wniosek, by „dla odpowiedniego stanu diecezji krakowskiej, włączyć do niej całą diecezję tarnowską, powiększyć uposażenie biskupstwa krakowskiego. Tylko w wypadku konieczności należy podzielić diecezję tarnowską”. W odniesieniu do drugiej możliwości projekt przewidywał:

1. Diecezja krakowska winna obejmować 120,52 mil² czyli 9 211, 95 km², 15 dekanatów, 163 parafie, 12 kapelanii lokalnych, 10 filii, 311 kapłanów, 21 klasztorów męskich i 10 żeńskich, 688 zakonników i zakonnic oraz 632 560 wiernych.

2. Diecezja tarnowska miała obejmować 145,53 mile² czyli 11 123,59 km², 16 dekanatów, 173 parafie, 6 kapelanii lokalnych, 11 filii, 296 kapłanów, 5 klasztorów męskich, 4 żeńskie, 75 zakonników i zakonnic oraz 604 814 wiernych.⁸

Alternatywny projekt przewidywał całkowite włączenie całej diecezji tarnowskiej do nowo zorganizowanego biskupstwa krakowskiego.

Projekty hr. Potockiego stały się przedmiotem obrad i dyskusji w Ministerstwie WRiOP (11 X 1876). Ministerstwo to opowiedziało się za całkowitą likwidacją diecezji tarnowskiej i inkorporacji jej terytorium do biskupstwa krakowskiego ze względów finansowych. Na wniosek tegoż Ministerstwa cesarz Franciszek Józef I w dniu 10 października 1877 r. zaaprobował ten

⁷ J. Zdrada, *Potocki Alfred*, PSB XXVII, s. 762-766.

⁸ Kumor, jw. s. 134.

projekt. Niezadowolenie z takiej decyzji cesarskiej było ogromne w całej Galicji, zwłaszcza w kołach kościelnych. Odgłosy opinii galicyjskiej opisał namiestnik w liście do ministra Stremayra z 4 kwietnia 1878 r. W następstwie tego Potocki zaczął się wycofywać z tego projektu i radził, by inkorporacja diecezji tarnowskiej do biskupstwa krakowskiego nastąpiła dopiero po rychło spodziewanej śmierci biskupa J.A. Pukalskiego. Ostateczną decyzję w sprawie istnienia, względnie kasaty diecezji pozostawiał w rękach Ministerstwa WRiOP.⁹

Decydujące znaczenie dla dalszych losów diecezji tarnowskiej i krakowskiej miał *Memoriał* hr. Potockiego z dnia 9 czerwca 1878 r., skierowany do ministra WRiOP — K. Stremayra. *Memoriał* ten sporządzony w języku niemieckim i napisany kursywą gotycką, obejmuje 63 strony *in folio*. Jest przechowywany we Wiedniu łącznie z dwoma dalszymi dokumentami, związanymi z tym memoriałem, który okazał się przydatny przy pisaniu monografii o diecezji tarnowskiej.¹⁰ Do *Memoriału* hr. Potockiego dołączono oryginalny i autentyczny wniosek ministra Stremayra do cesarza Franciszka Józefa I (17 IX 1878) i własnoręczną decyzję tegoż cesarza z dnia 23 września 1878 r.

Przyjrzyjmy się bliżej temu *Memoriałowi* i obu dalszym dokumentom. *Memoriał* powstał na skutek decyzji Ministerstwa WRiOP z 11 października 1877 i dotyczył głównie uformowania nowego biskupstwa krakowskiego poprzez włączenie całego terytorium diecezji tarnowskiej przy okazji najbliższego wakansu stolicy biskupiej w Tarnowie. Takie rozwiązanie miało zaoszczędzić skarbowi państwa, a przede wszystkim Galicyjskiemu Funduszowi Religijnemu, nowych wydatków.

We wstępie *Memoriału* hr. Potocki podjął problem przedrozbiorowej diecezji krakowskiej. Miała ona obejmować współczesną austriacką część diecezji krakowskiej, całą diecezję tarnowską, prawie całą diecezję kielecką w Królestwie Polskim. Trzeba zauważyć, że w granicach tej diecezji na łączną liczbę 229 parafii, nie więcej jak ok. 20 w rejonie Włoszczowej, Chęcín i Małogoszczy przed 1795 r. należało do archidiecezji gnieźnieńskiej.¹¹ *Memoriał* stwierdzał, że 139 parafii w diecezji sandomierskiej i archidiecezji warszawskiej należało uprzednio przed 1805 r. do diecezji krakowskiej. W rzeczywistości archidiecezja warszawska nie otrzymała z diecezji krakowskiej ani jednej parafii, ponieważ granice obu diecezji opierały się na rzece Pilicy. Tylko parafia Głowaczów w diecezji krakowskiej (dekanat Zwolen) przekraczała bieg Pilicy i posiadała w województwie mazowieckim 202 parafian (1787).¹² Natomiast w diecezji sandomierskiej na 199 parafii i 23 filie (1876) przed 1805

⁹ Tamże s. 133nn.

¹⁰ Tamże s. 134-138.

¹¹ Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri... Dioecesis Cracoviensis-Kielcensis p. a. D. 1876, s. 95; B. K u m o r, *Granice metropolii i diecezji polskich 968-1939*, Lublin 1969-1972, s. 212nn.

¹² *Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa M.J. Poniatowskiego z 1787 roku*, wyd. B. Kumor, Lublin 1977-1979, s. 34.

r. należały do diecezji krakowskiej 133 parafie.¹³ Według *Memoriału* z dawnej diecezji krakowskiej należały nadto do ówczesnej diecezji przemyskiej część obwodu rzeszowskiego i cały obwód dukielsko-jasielski. Faktycznie na mocy umowy z 20 listopada 1786 r., a podpisanej przez biskupa F. Janowskiego z Tarnowa i A. Gołaszewskiego z Przemyśla, odeszło do diecezji przemyskiej w obwodzie rzeszowskim 28 parafii, a w 1807 r. w obwodzie jasielskim — 74 parafie i jedna filia.¹⁴ Parafie spiskie w dekanacie spiskim (7 parafii) ostatecznie zostały włączone do diecezji spiskiej w Koronie Węgierskiej w dniu 9 maja 1811 r.¹⁵ Według szacunku *Memoriału* hr. Potockiego diecezja krakowska przed 1772 r. miała obejmować 652,32 mile² czyli 49 860,08 km², 790 parafii i ok. 2 miliony wiernych. Faktycznie szacuje się, że diecezja obejmowała 53 000 km², 1012 parafii i filii i ok. 2 miliony wiernych.¹⁶

Osobnych wyjaśnień wymaga ta część *Memoriału*, która odnosi się do utworzenia diecezji tarnowskiej. Erygował ją na mocy dekretu nadwornego z 20 listopada 1783 r. cesarz Józef II bez zgody Stolicy Apostolskiej i najwyższym postanowieniem z 3 sierpnia 1785 r. określił jej granice, a dopiero 28 listopada 1785 r. Kongregacja Konsystorialna potwierdziła te samowolne decyzje cesarskie. Diecezja według hr. Potockiego obejmowała 400 parafii, 1 159 475 wiernych i 341,17 mil², czyli 26 077,32 km². Wymiana terytoriów między diecezjami przemyską i tarnowską, dokonana w 1786 r. i zatwierdzona nadwornym dekretem z 4 maja 1787 r. odbyła się bez zgody Stolicy Apostolskiej. Diecezja tarnowska odstąpiła wówczas w obwodzie rzeszowskim 28 parafii, 116 100 wiernych i 42,8 mil², czyli 3 271,42 km², zyskała natomiast dekanat Krosno w obwodzie dukielskim, obejmującym 8 parafii, 29 944 wiernych i 4,95 mil², czyli 378,35 km². Po tych zmianach diecezja tarnowska w 1807 r. liczyła 380 parafii, 1 071 277 wiernych i 305,32 mil², czyli 23 377,13 km².

Według relacji Namiestnika, władze austriackie już 26 sierpnia 1802 r. zadecydowały o likwidacji diecezji tarnowskiej, przeniesienie jej kapituły katedralnej do Kielc, a 30 sierpnia 1803 r. na mocy dekretu nadwornego mianowały biskupem diecezji kieleckiej prepozyta kapituły tarnowskiej, ks. Wojciecha Górskiego. Zmiany te miały wejść w życie dopiero w 1807 r. Formalnej kasaty diecezji tarnowskiej dokonał papież Pius VII bullą z 13 czerwca 1805 r. Dekretem nadwornym z 6 lutego 1806 r. zalecono utworzenie diecezji w Kielcach i kasatę diecezji tarnowskiej. Ten sam papież bullą z 22 września 1805 r. podzielił diecezję tarnowską pomiędzy Kraków i Przemyśl, a 23 września 1805 r. utworzył nową diecezję lubelską. Władze wiedeńskie

---

¹³ Katalog kościołów i duchowieństwa Diecezji Sandomierskiej 1876, s. 17-50; K u m o r, *Granice*, jw. s. 231.

¹⁴ K u m o r, *Diecezja tarnowska*, jw. s. 88nn.

¹⁵ Tamże s. 78nn.

¹⁶ S. L i t a k, *Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 r.*, Lublin 1980, s. 173-219.

poleciły ostateczne rozwiązanie diecezji tarnowskiej dekretem Nadwornej Kancelarii z dnia 2 listopada 1805 r. i przydzielenie obwodu sądeckiego, bocheńskiego i myślenickiego wraz ze Spiszem do diecezji krakowskiej, a obwodu Tarnów i Jasło do diecezji przemyskiej. Faktyczna realizacja bulli papieskiej i dekretu cesarskiego nastąpiła 17 września 1807 r. Diecezja przemyska otrzymała 148 parafii, 445 095 wiernych i 113 mil², czyli 8 637,16 km², zaś krakowska — 232 parafie, 628 182 wiernych i 150,32 mil², czyli 14 541,11 km². Szacunki te różnią się o 158,91 km² w stosunku do podanych uprzednio obliczeń.

Taki stan organizacyjny Kościoła łacińskiego w Galicji trwał zaledwie niecałe 2 lata. W 1809 r. Kraków i Kielce wraz z Lublinem zostały włączone do Księstwa Warszawskiego. W następstwie tych zmian politycznych Nadworna Kancelaria Wiedeńska najwyższym postanowieniem z 7 czerwca 1810 r. zawiesiła jurysdykcję biskupa krakowskiego Andrzeja Gawrońskiego w galicyjskiej części diecezji krakowskiej, a podobnym dekretem z 19 stycznia 1809, 7 czerwca 1810 i 17 stycznia 1811 r. przyłączyła ostatecznie Spisz do diecezji spiskiej na Słowacji w królestwie Węgierskim. Trzy obwody polityczne, obejmujące 225 parafii, 608 182 wiernych na terytorium 183,32 mil², czyli 14 012,66 km² na mocy dekretu Nadwornej Kancelarii z 15 marca 1811 r. utworzyły Generalny Wikariat w Starym Sączu, którym zarządzał z delegacji metropolity lwowskiego obrządku łacińskiego Kajetana Kickiego proboszcz starosądecki Jan Bayer. Relacja ta jest wysoce uproszczona, jako że faktycznym rządcą tego terytorium był nadal biskup krakowski A. Gawroński i on delegował odpowiednie uprawnienia kościelne metropolicie Kickiemu, a ten subdelegował je ks. Bayerowi w Starym Sączu.¹⁷

Dalsze poważne zmiany w geografii kościelnej Galicji zachodniej nastąpiły po 1815 r. Na mocy najwyższego postanowienia Nadwornej Kancelarii w Wiedniu z 26 września 1816 r. zarządzono, by z 3 okręgów politycznych (Nowy Sącz, Bochnia, Myślenice), łącznie z obwodem tarnowskim z diecezji przemyskiej utworzyć nową diecezję ze stolicą w Tyńcu lub w Tarnowie. W tym kierunku poszły starania w Rzymie, na skutek czego papież Pius VII bullą z dnia 29 września 1821 r. utworzył diecezję tyniecką, co potwierdził Wiedeń dekretem Nadwornej Kancelarii z dnia 8 lutego 1822 r. Nowa diecezja obejmowała 315 parafii, 845 190 wiernych i 245,32 mil², czyli 18 751,03 km². Wśród 315 parafii, 16 było nowych, powstałych po 1807 r. Dzięki staraniom biskupa tynieckiego — G.T. Zieglera i władz wiedeńskich, papież Leon XII bullą z 16 maja 1826 r., potwierdzoną dekretem Nadwornej Kancelarii z 4 października tegoż roku, przeniesiono stolicę diecezji z Tyńca do Tarnowa, a samej diecezji dano nazwę tarnowska.

W tym samym okresie diecezja krakowska przeszła przez wiele zmian terytorialnych. Po odłączeniu jej galicyjskiej części w latach 1783 i 1785 do

¹⁷ K u m o r, *Diecezja tarnowska*, s. 96nn.

diecezji tarnowskiej, obejmowała 390 parafii, 840 565 wiernych, 311,15 mil², czyli 23 782,75 km². Faktycznie według opisu tej diecezji z 1787 r. przez prymasa M.J. Poniatowskiego, jako jej administratora, diecezja liczyła 501 parafii, 208 miast, 3 668 wsi (bez dekanatu Pszczyzna i Bytom) i 855 513 wiernych.¹⁸ Widać, że szacunki statystyczne galicyjskie dotyczące pozagalicyjskich diecezji były wysoce nieadekwatne.

Według *Memoriału* hr. Potockiego diecezja ta w 1807 r. straciła na rzecz nowej diecezji kieleckiej 212 parafii i 445 782 wiernych, ale ze zniesionej diecezji tarnowskiej otrzymała 252 parafie i 628 182 wiernych (1809). Szacunki te nie są zgodne ze sobą (464 parafie i 1 085 904 wiernych). Faktycznie do diecezji kieleckiej odeszło z Krakowa tylko 216 parafii. Memoriał nie wspomina o odłączeniu od Krakowa Nowego Śląska (50 parafii) do diecezji wrocławskiej (1801).¹⁹ Uformowana w 1818 r. diecezja krakowska wyłącznie na lewym brzegu Wisły obejmowała 42 placówki duszpasterskie w Wolnym Mieście Krakowie i 124 828 wiernych oraz 229 parafii, 448 626 wiernych w Królestwie Polskim, łącznie 271 parafii i 573 454 wiernych. Schematyzm diecezjalny krakowski z 1819 r. podaje 285 parafii.²⁰

Po deportacji biskupa Karola Skórkowskiego do Opawy na Śląsku za poparcie powstania listopadowego (1835), nastąpił faktyczny podział diecezji krakowskiej. W granicach Królestwa Polskiego znajdowało się 229 parafii, 448 626 wiernych na terytorium 179,97 mil², czyli 13 756,01 km² i tą częścią zarządzał od 1848 r. wikariusz apostolski, biskup Maciej Majerczak z rezydencją w Kielcach. Diecezja w wolnym Mieście Krakowie liczyła 42 parafie i 124 828 wiernych na terytorium 21,18 mil², czyli 618,89 km² i tą częścią diecezji zarządzał osobny wikariusz kapitulny (1848) lub wikariusz apostolski (1862) z siedzibą w Krakowie. W 1878 r. wikariat ten liczył 141 214 wiernych.

W związku z reorganizacją diecezji krakowskiej cesarz Franciszek Józef I najwyższym postanowieniem z dnia 10 października 1877 r. dokonał inkorporacji całej diecezji tarnowskiej do biskupstwa krakowskiego. Połączone w jedną obydwie diecezje miały liczyć 336 parafii, 17 kapelanii lokalnych, 21 filii czyli razem 374 placówki duszpasterskie, 1 237 374 wiernych i 266,5 mil², czyli 20 369,93 km². Tak powiększona diecezja krakowska byłaby największą diecezją galicyjską, posiadającą o 81 parafii i 442 373 wiernych więcej niż diecezja przemyska. Przy okazji *Memoriał* dodaje, że łacińska metropolia lwowska obejmuje tylko 123 parafie i 658 904 wiernych. Szacunki te były jednak nieprawdziwe. Faktycznie archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w 1878 r. liczyła 171 parafii, 33 kapelanie lokalne, 21 filii i 10 ekspozytur — łącznie 236 placówek duszpasterskich i 591 542 wiernych.²¹ I tym razem statystyka kościelna *Memoriału* nie jest dokładna.

¹⁸ Spis ludności, jw. s. 35.

¹⁹ K u m o r, *Granice*, jw. s. 303nn.

²⁰ Tamże s. 311.

²¹ Catalogus... Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. p.a.D. 1878, Leopoli 1878, s. 162.

Namiestnik wspomniał, że dekret cesarski z 1876 r. postulujący włączenie całej diecezji tarnowskiej do Krakowa, postawił pytanie, czy w takim wypadku nie należałoby włączyć do diecezji przemyskiej całego okręgu tarnowskiego? W związku z tym Namiestnik odpowiedział, że okręg jasielski już w 1807 r. został włączony z Tarnowa do diecezji przemyskiej, radził natomiast, by cały powiat ropczycki, położony bliżej Przemyśla niż Krakowa, włączyć do diecezji przemyskiej. Dekanat ten obejmował w 1877 r. 9 parafii wraz z Ropczycami i Dębicą oraz 27 381 wiernych obrządku łacińskiego, 1 grekokatolika, 2 ewangelików i 4 211 Żydów.²²

W związku z reorganizacją diecezji krakowskiej *Memoriał* wysunął sprawę uposażenia biskupstwa, kapituły katedralnej, kancelarii konsystorskiej i seminarium duchownego oraz reorganizacji i obsady Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Krakowskim, a także organizacji i uposażenia niższego kleru katedralnego w Krakowie, muzyki i śpiewu kścielnego. Podjął też sprawę uposażenia i zapewnienia odpowiedniej godności proboszczowi byłej katedry tarnowskiej oraz przetransportowanie z Tarnowa do Krakowa wyposażenia biskupstwa, kapituły i seminarium duchownego. Namiestnik proponował zgodnie z wnioskiem Wiednia uposażenie biskupstwa w Krakowie w wysokości 18 000 flor. Ponieważ władze wiedeńskie proponowały, by przyszła diecezja krakowska obejmowała 184 parafie, 632 561 wiernych i 120,52 mil², czyli 9 211,195 km², dlatego Namiestnik przypominał, że zjednoczone diecezje w jedną będą liczyć 374 parafie, 1 237 375 wiernych i 266,5 mil², czyli 20 369,99 km². W wypadku takiej wielkości diecezji krakowskiej należy podnieść uposażenie biskupstwa do 24 000 flor. Przy tej okazji Namiestnik wspominał, że arcybiskupstwo lwowskie obrządku łacińskiego posiada uposażenie w wysokości 69 885 flor., zaś przemyskie obrządku łacińskiego — 23 372 flor.

Namiestnik Potocki zwracał uwagę władz wiedeńskich, że w kontekście reorganizacji biskupstwa krakowskiego należy odbudować rezydencję biskupów krakowskich, zniszczoną w czasie pożaru miasta, przewidzieć w niej mieszkanie dla biskupa oraz izbę na kancelarię konsystorską. Koszty odbudowy obliczał na 33 157 flor. Dwupiętrowy dom biskupa miał obejmować 10 pokoi a także odpowiednie pomieszczenia gospodarcze. Duży odcinek *Memoriału* był poświęcony kapitułom katedralnym w Tarnowie i Krakowie. Obydwie kapituły miały mieć po 3 prałatów (prepozyt, dziekan, scholastyk) i 4 kanoników gremialnych; Kraków zaś ponadto 2 kanoników akademickich. Elenchus diecezji krakowskiej z 1872 r. informuje, że kapituła składa się, zgodnie z bullą papieża Piusa IX z 10 maja 1859 r., z 4 prałatów i 8 kanoników, ale 1 prałatura i 5 kanonii było nieobsadzonych.²³ Ustrój kapituły krakowskiej, obejmujący 4 prałatury i 8 kanonii gremialnych oraz 2 kanonie

²² *Schematismus... Dioecesis Tarnoviensis 1877*. Tarnoviae 1877, s. 56-60.

²³ *Elenchus... partis Dioecesis Cracoviensis Imperio Caesareo-Austriaco in civilibus subiectae 1872*. Cracoviae 1871, s. 3nn.

uniwersyteckie, odpowiadał wymogom bulli papieża Piusa VII *Ex imposita Nobis* z 30 czerwca 1818 r.²⁴

Jako uposażenie dla kancelarii konsystorza krakowskiego Namiestnik proponował 900 flor. dla kanclerza, po 600 flor. dla pisarzy, łącznie 2400 flor., dla woźnych po 350 flor., łącznie 700 flor.; dodawał, że dotychczasowe, przeciętne uposażenie konsystorza wynosiło 6217 flor. i 50 gr. Oszczędności zatem miały wynosić 2217 flor. *Memoriał* nie projektował uposażenia kapituły katedralnej w Krakowie.

Stosunkowo dużo miejsca *Memoriał* poświęcał seminarium duchownemu. Fundusze seminarium krakowskiego szacowano na 3393 flor. 57 gr. Budynek seminarium były własnością Zgromadzenia Misji. W wypadku zjednoczenia obydwóch diecezji należało przeprowadzić gruntowną restaurację budynku seminaryjnego. Zarząd seminarium winien się składać z rektora, wicerektora, ojca duchownego i 2 prefektów, a liczbę kleryków *Memoriał* ustalał na 100. Restauracja budynku seminaryjnego miała kosztować 5900 flor., uposażenie przełożonych — 2000 flor. Roczne stypendium dla 1 alumna przewidywano w wysokości 300 do 305 guldenów.

W związku z reformą studiów teologicznych Namiestnik zaproponował reformę Wydziału Teologicznego przy Uniwersytecie Krakowskim. Sprawą tą zajął się jego poprzednik na urzędzie namiestnika, Agenor hr. Gołuchowski już 19 marca 1872 r. Projekt reformy Wydziału Teologicznego w Krakowie przewidywał następujące katedry: dogmatyki, Biblii Starego i Nowego Testamentu łącznie z egzegezą i językami orientalnymi, teologii pastoralnej i liturgiki, historii Kościoła i prawa kanonicznego, teologii moralnej oraz katechetyki i metodyki — łącznie 7 katedr. Tymczasem na ówczesnym Wydziale Teologicznym pracowało tylko 4 profesorów zwyczajnych (ks. Czerlunczakiewicz, ks. Droździewicz, ks. Krukowski i ks. Pleczar), 2 suplentów (ks. Gołaszewski, ks. Krysiak) i 1 nauczyciel (ks. Cholewiński). Namiestnik zauważył, że tylko dwóch profesorów — ks. Krukowski i ks. Pleczar — nie pełniło innych funkcji, jak tylko profesorskie. Ks. Czerlunczakiewicz i ks. Droździewicz byli ponadto proboszczami: pierwszy w parafii św. Mikołaja, drugi w parafii św. Norberta w Krakowie. Ks. Gołaszewski, misjonarz, miał już 70 lat i winien był przejść na emeryturę. Namiestnik przypominał, że 3 parafie krakowskie: św. Anny, św. Floriana i św. Mikołaja podlegają patronatowi uniwersyteckiemu. Parafie te, zgodnie z uchwałą Senatu Wolnego Miasta z 15 sierpnia 1833 r. i dekretem państwowym z 5 grudnia 1877 r., należało obsadzać duchownymi, pracującymi na Wydziale Teologicznym. Namiestnik poddawał wniosek, by równocześnie z reorganizacją diecezji przystąpiono do reorganizacji Wydziału Teologicznego, obsadzania katedr na tymże wydziale i wyrównania uposażenia profesorów tego wydziału z innymi katedrami.

---

²⁴ *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772-1864. Wybór źródeł*, oprac. O. Beiersdorf, Wrocław, nr 68, s. 280nn.

Po ewentualnym przeniesieniu biskupstwa z Tarnowa do Krakowa, proboszcz tarnowski winien pobierać 2000 flor. rocznie kongruy z Funduszu Religijnego i otrzymać godność opata infułata tynieckiego, jako że parafia tarnowska ma 3 miejsce w diecezji co do liczby wiernych (15 117) po Wieliczce (16 887) i Żywcu (16 824), a przed Rajczą (13 564), Oświęcimem (9 824) i Kolbuszową (9 351). W Tarnowie obok proboszcza winno pracować 5 wikariuszy.

Według obliczeń Namiestnika, koszta translacji biskupstwa z Tarnowa do Krakowa wraz z jego instytucjami (kapituła, seminarium) i agendami (konsystorz) i urządzenia Wydziału Teologicznego w Krakowie miały wynosić łącznie 101 198 flor. W ramach tych wydatków znalazły się również koszty renowacji i odbudowy rezydencji biskupiej w Krakowie oraz budowa nowego seminarium duchownego. Na pokrycie tych wydatków projektowano m.in. sprzedaż dotychczasowej rezydencji biskupiej w Tarnowie (38 000 flor.), darmowe odstąpienie miastu Tarnowowi gmachu i ogrodu seminaryjnego. Same koszty budowy seminarium miały wynosić w 1834 r. — 82 729 flor. Ogólną wartość budynków diecezjalnych w Tarnowie szacowano na 167 079 flor. Podobnych spraw przedstawił Namiestnik w omawianym *Memoriale* więcej, zwłaszcza że ze względu na opór Stolicy Apostolskiej powrócono do projektu ewentualnego pozostawienia biskupstwa w Tarnowie.

Drugi dokument dołączony do *Memoriału* hr. Potockiego to wniosek ministra WRiOP Karola von Stremayra do cesarza Franciszka Józefa I z dnia 17 września 1878 r. Dokument ten nawiązuje do porozumienia między Austrią i Rosją z 21 kwietnia 1874 r., na mocy którego austriacka część diecezji krakowskiej stała się całkowicie niezależna i podejmuje pytanie, w jakim zakresie terytorialnym należy zreorganizować wikariat apostolski w Krakowie. Jest to równocześnie wniosek do cesarza Franciszka Józefa I w sprawie ostatecznej decyzji w tym zakresie.

Minister Stremayr napisał, że diecezja krakowska należy do najstarszych, bo jej początki sięgają X w. W niepodległej Polsce miała bardzo bogate uposażenie i pierwszorzędne miejsce w hierarchii Kościoła polskiego. Dopiero rozbiory Polski spowodowały podziały tej diecezji i utratę tytułu księcia siewierskiego przez biskupów krakowskich. Kongres Wiedeński i bulla papieża Piusa VII z 30 czerwca 1818 r. zakreśliły diecezji nowe granice i podporządkowały ją warszawskiej prowincji kościelnej. Po wcieleniu Wolnego Miasta Krakowa do Austrii (1846), podział diecezji zgodnie z nowymi granicami politycznymi stał się konieczny. Rozmowy z Rosją doprowadziły w kwietniu 1874 r. do układu o wzajemnych odszkodowaniach. Stąd zrodził się problem: jak należy zreorganizować i uposażyć sprawy tej diecezji w granicach Austrii?

Minister wyznał, że w ówczesnych wymiarach terytorialnych diecezja jest zbyt mała, by mogła samodzielnie istnieć, a przyłączenie niegdyś królewskiego miasta i jednej z najstarszych diecezji do Tarnowa nie wchodzi w rachubę. Rząd przeto musi znaleźć i finanse i sposób rozwiązania problemów tej

diecezji. Zgodnie z projektem namiestnictwa lwowskiego należy diecezję krakowską powiększyć przez przyłączenie niektórych dekanatów diecezji tarnowskiej, lub jeszcze prościej — włączyć całą diecezję tarnowską do biskupstwa krakowskiego przy najbliższym wakansie stolicy biskupiej w Tarnowie. Po śmierci zatem bpa Pukalskiego nie należy obsadzać biskupstwa w Tarnowie. W tym też kierunku działał minister Stremayr poprzez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, kiedy to 12 czerwca 1877 r. zalecił temuż ministerstwu uzyskanie zgody Stolicy Apostolskiej na:

1. przyłączenie do Krakowa najbliższych dekanatów z diecezji tarnowskiej za zgodą biskupa tarnowskiego, by można było przystąpić do wznowienia diecezji krakowskiej,

2. uzyskanie od Stolicy Apostolskiej dla cesarza prawa prezenty i patronatu na nowe biskupstwo, podobnie jak to jest w stosunku do pozostałych biskupstw w Cesarstwie Austriackim.

W odpowiedzi na te zabiegi Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej wydał pismo 20 lipca 1878 r., które Nuncjatura Apostolska w Wiedniu przekazała władzom rządowym 6 sierpnia tegoż roku. Wyjaśniała ona, że Stolica Apostolska jest gotowa przedsięwziąć reorganizację i odnowę diecezji krakowskiej, ale chce wiedzieć, jakie będzie uposażenie biskupstwa w Krakowie. W nocy Nuncjatury Apostolskiej nie było natomiast mowy o przyznaniu cesarzowi Austrii prawa prezenty i nominacji biskupów krakowskich; jednakże ambasador austriacki przy Stolicy Apostolskiej, hr. Paar, zapewniał, że papież jest zdecydowany prawo to cesarzowi przyznać. Wspomniana wreszcie nota podkreślała z całą stanowczością, że Stolica Apostolska bierze pod uwagę jedynie przyłączenie do Krakowa niektórych dekanatów z Tarnowa i w żadnym wypadku nie zgodzi się na zniesienie diecezji tarnowskiej; co więcej, pragnie jej zagwarantować na przyszłość dalsze istnienie i odpowiednie terytorium. Z doniesień hr. Paara wynikało, że zarówno przydzielenie niektórych dekanatów tarnowskich do Krakowa jak i reorganizacja diecezji krakowskiej może się odbyć tylko za zgodą biskupa tarnowskiego, Alojzego Pukalskiego, lub po jego śmierci, gdyż Stolica Apostolska bez jego zgody nie przedsięwzięnie żadnych zmian w tym zakresie.

Minister Stremayr dodawał od siebie, że Stolica Apostolska wtedy podejmie sprawę rozgraniczenia diecezji krakowskiej, kiedy zostaną w pełni zagwarantowane prawa diecezji tarnowskiej do dalszego jej istnienia. Według bowiem zdania nuncjusza apostolskiego diecezja tarnowska była zbyt rozległa i ludna. Faktycznie była ona największą organizacyjnie i ludnościowo diecezją łacińską w Galicji.²⁵

Jakież tedy rady dawał minister Stremayr cesarzowi Franciszkowi Józefowi I? Radził, by z inkorporacją całej diecezji tarnowskiej do Krakowa poczekać aż do śmierci bpa Pukalskiego, a po jego śmierci przenieść natych-

---

²⁵ K u m o r, *Diecezja tarnowska*, s. 131nn.

miast stolicę biskupią z Tarnowa do Krakowa. Obecnie jednak, bez oglądania się na inne sprawy, należy obsadzić biskupstwo w Krakowie i przydzielić doń najbliższe dekanaty z Tarnowa. Minister stwierdzał, że w podobnym aspekcie widział rozwiązanie tych problemów również minister spraw zagranicznych — hr. E. Andrassy w piśmie z 14 lipca 1878 r., skierowanym do cesarza. Radził też minister Stremayr, by jak najwcześniej wystawić dokument dotacyjny dla biskupstwa krakowskiego celem przystąpienia do jego obsady. Przypominał, że hr. Potocki sugerował uposażenie biskupstwa w Krakowie w wysokości 18000 flor. rocznie. Faktycznie ze względu na to, że w biskupstwie krakowskim pozostały pewne fundacje, do uzupełnienia tej kwoty należało dodać 2000 flor. z Funduszu Religijnego. Sam minister był zdania, by uposażenie to wynosiło tylko 12000 flor., z czego 9200 wypłacano by z Funduszu Religijnego. Odnośnie przejścia na emeryturę dotychczasowego wikariusza apostolskiego z Krakowa, bpa Gałęckiego, minister Stremayr sugerował, by jego emerytura wynosiła 3000 flor. rocznie.

W zakończeniu wniosku minister Stremayr prosił cesarza Franciszka Józefa I o odpowiednie pełnomocnictwa do rozmów ze Stolicą Apostolską, o zatwierdzenie uposażenia biskupów krakowskich w wysokości 12000 flor. rocznie, o natychmiastową obsadę tegoż biskupstwa i przekazanie przez Stolicę Apostolską cesarzowi prawa prezenty i nominacji biskupów krakowskich. Prosił też o pełnomocnictwa do rozmów z biskupem tarnowskim i Stolicą Apostolską na temat przyłączenia do Krakowa najbliższych dekanatów z diecezji tarnowskiej. Tyle spraw zawierał dokument ministra Stremayra, dołączony do *Memoriału* hr. Potockiego.

Trzeci dokument został sporządzony własnoręcznie w letniej rezydencji cesarskiej w Schönbrunn pod Wiedniem w dniu 23 września 1878 r. przez cesarza Franciszka Józefa I. Już tu trzeba powiedzieć, że cesarz ustosunkował się do postulatów ministra Stremayra bardzo pozytywnie. Ustalał więc stałe uposażenie biskupstwa krakowskiego na 12000 flor. rocznie z zastrzeżeniem, że jeżeli dochody biskupstwa będą niższe, to wyrównanie sumy będzie wypłacane z Funduszu Religijnego. Dotychczasowy wikariusz apostolski w Krakowie, bp A. Gałęcki, otrzymał 3000 flor. emerytury rocznej. Cesarz zgadzał się na podjęcie rozmów w sprawie „prześciowego przyłączenia do Krakowa niektórych dekanatów z diecezji tarnowskiej”, a także w sprawie obsady biskupstwa krakowskiego i na podjęcie rozmów ze Stolicą Apostolską w sprawie przyznania cesarzowi i jego następcom prawa prezenty i nominacji biskupów krakowskich.

Odtąd sprawy reorganizacji diecezji krakowskiej i podziału diecezji tarnowskiej potoczyły się bardzo szybko. Dnia 9 kwietnia 1879 r. rząd wiedeński wycofał wniosek o likwidacji diecezji tarnowskiej. 21 kwietnia tegoż roku cesarz Franciszek Józef I zamianował biskupem diecezjalnym do Krakowa ks. Albina Dunajewskiego, a 15 maja tegoż roku papież Leon XIII prekonizował go na to stanowisko. Dnia 20 stycznia 1880 r. papież Leon XIII

wydał bullę *Sanctae Apostolicae Sedis*, mocą której odłączył od Tarnowa 5 dekanatów w całości (Biała, Oświęcim, Skawina, Wadowice i Żywiec) i 4 częściowo (Wieliczka, Dobczyce, Myślenice i Maków Podhalański) — łącznie 101 parafii, 66 kaplic mszalnych, 157 kapłanów, 335 100 wiernych katolickich, 3 304 protestantów, 14 952 Żydów i 65 osób innych wyznań i przyłączył powyższe dekanaty do diecezji krakowskiej. Z dniem 1 lipca 1880 r. bp Albin Dunajewski przejął jurysdykcję kościelną na tych terenach.²⁶

ALPHREDI IOSEPHI COMITIS POTOCKI IN CAUSA REORGANISATIONIS
DIOECESIS CRACOVIENSIS ET SUPPRESSIONIS DIOECESIS TARNOVIENSIS
MEMORANDUM (1878)

S u m m a r i u m

Articulus tria magni momenti documenta ad reorganisationem, divisionem vel suppressionem dioecesis tarnoviensis spectantia praesentat. Primum documentum comitis Alphredi Iosephi Potocki, Galiciae Locumtenentis, *Memorandum*, datum die 9 iunii 1878 a., quod continet propositam suppressionem vel divisionem dioecesis tarnoviensis, reorganisationem et renovationem dioecesis cracoviensis atque reorganisationem facultatis theologiae aliaque problemata connexa propositae translationi sedis episcopalis Tarnovia Cracoviam constituit.

Secundum documentum die 17 septembris 1878 a. a ministro Confessionum et Educationis Publicae, Carolo von Stremayr, datum, ad imperatorem Franciscum Iosephum I directum est. Minister temporalem annexionem nonnullorum decanatum dioecesis tarnoviensis ad Cracoviam, reorganisationem et dotationem episcopatus cracoviensis necnon reorganisationem Facultatis Theologiae Universitatis Cracoviensis proposuit.

In tertio denique documento die 23 septembris 1878 a. imperator Franciscus Iosephus I ministri Stremayr postulationes totaliter approbavit.

---

²⁶ Tamże s. 144nn.